

LA POESIA ELEGÍACA / OVIDI

- La poesia elegíaca
- La poesia elegíaca llatina
- Ovidi

Poesia elegíaca d'Ovidi

Poesia elegíaca d'amor: *Amors* *Heroides*

Poesia elegíaca d'exili: *Tristes* *Pòntiques*

Poesia no elegíaca d'Ovidi

Poesia epicodidàctica d'amor: *Art amatòria* *Remeis d'amor*

Poesia epicodidàctica patriòtica: *Fastos*

Poesia epicodidàctica de tema mitològic: *Metamorfosis*

La poesia elegíaca

A l'antiga Grècia els ἐλεγεία [*elegeía*] –terme derivat de ἔλεγος [*élegos*], *lament*– van ser en el seu origen composicions poètiques destinades a expressar el dol per la mort d'algú, i aquest és també el significat més comú que en l'actualitat té el mot *elegia* (en són exemples prou coneguts el *Llanto por Ignacio Sánchez Mejías* de Federico García Lorca o l'*Elegía a Ramón Sijé* de Miguel Hernández), si bé el terme avui dia designa també qualsevol poema líric de certa extensió que expressi sentiments de dolor davant d'una desgràcia individual o una de col·lectiva, com poden ser no sols la mort d'algú estimat, sinó també l'enyorança d'una etapa feliç, la constatació de la vellesa o del mal, o la desaparició de qualsevol estat o idea positius (com s'esdevé en les *Elegies de Bierville* de Carles Riba).

En qualsevol cas, allò que caracteritza millor la poesia elegíaca a l'antiga Grècia i a Roma, on aquest gènere neix prenent com a model l'elegia grega, no és tant la seva temàtica com el seu esquema mètric, que, com passa amb la poesia epigramàtica –de la qual a vegades no es pot distingir la poesia elegíaca– responia a l'estructura del díptic elegíac, és a dir, la successió de *dos versos* (*di-* i *stíchos*), el primer un hexàmetre i el segon un pentàmetre però tots dos dactílics, la qual arribaria en una elegia a un nombre indeterminat de versos, recitats entre els grecs al so d'una flauta, però no arribaria en un epigrama a excedir gaire sovint d'una desena, i sense necessitat d'acompanyament musical.

De fet, les composicions més conegudes dels poetes elegíacs grecs d'època arcaica (segles VIII-VI aC) van servir de vehicle per a d'altres temes i intencions: Cal·lins i Tirteu van escriure elegies per excitar el valor dels guerrers, Soló de tema polític, Mímnern de tema amorós i Teognis amb un caràcter moralitzant. I segles més endavant, els poetes alexandrins d'època hel·lenística (segles III-I aC), entre els quals destaquen Euforió i

Cal·límac (segle III aC), convertiren l'elegia en un tipus de poema en el qual es canten, entre nombrosíssimes al·lusions mitològiques, les alegries i les penes d'amor dels herois llegendaris.

La poesia elegíaca llatina

A Roma el gènere elegíac va ser portat del món hel·lenístic pels poetes neotèrics o *poetae noui* de la primera meitat del segle I aC, entre els quals Catul va ser el primer a introduir el subjectivisme en els mites grecs que presentava a les seves elegies. Per aquest camí el gènere elegíac va especialitzant-se, i arriba a la màxima esplendor en l'època d'August, sobretot amb poetes com Tibul i Properci, que canten els seus propis amors, les seves malenconies, fracassos i dolors –no pas els dels herois mitològics–, i més endavant amb Ovidi, que incorpora al gènere nous temes i fa sorgir amb les seves últimes elegies escrites en l'exili l'elegia dolorosa (l'única en el concepte modern d'aquest gènere).

La poesia alexandrina havia fornit, a través del cercle dels *poetae noui*, els models retòrics i formals, però els poetes romans se serviren de l'elegia d'una manera totalment autònoma i personal, seguint el camí iniciat per Catul, a qui es pot considerar el primer elegíac.

En efecte, els poetes alexandrins havien dedicat sovint les seves elegies a una dona, però aquesta no era protagonista o tema del poema, sinó només la persona a qui anava dedicada la composició (car les seves elegies se centraven, sobretot, en les experiències amoroses dels personatges mitològics), i els poetes romans, en canvi, faran de la dona la veritable protagonista de la seva passió, si bé amagant els noms reals de les seves estimades sota pseudònims poètics.

Així doncs, els dos trets fonamentals de l'elegia romana són el lirisme –ja en el sentit modern del terme, és a dir, l'expressió de sentiments íntims que el poeta intenta compartir amb el lector– i la tristesa, o almenys malenconia, provocada per la dona estimada. No es canta l'amor feliç, sinó l'amor sofriment, l'amor sense pau, que provoca angoixa i dolor, la qual cosa esdevé per al poeta l'única raó de viure, fins al punt que és incapaç d'experimentar altres sentiments.

L'amor està acompanyat d'alguns llocs comuns, com la bellesa de la dona estimada, una bellesa simple en Tibul, més agressiva i sensual en Properci, codificada en esquemes convencionals en Ovidi (la crítica tendeix a afirmar l'autenticitat de l'experiència amorosa de Tibul i de Properci i a negar la d'Ovidi). Un altre lloc comú és la infidelitat de la dona a partir de la qual s'explica la gelosia que experimenta clarament Catul i que és viscuda de forma dramàtica en Tibul i sobretot en Properci.

Ovidi

Es coneix bé la vida d'Ovidi perquè ell mateix la narra en un dels seus poemes (*Tristia*, IV 10). Publi Ovidi Nasó va néixer a Sulmona (Itàlia central) el 43 aC en una família benestant de la classe eqüestre. Va estudiar retòrica a Roma i va completar la seva formació amb un llarg viatge pel món hel·lènic. Quan va tornar a Roma es va dedicar a la carrera judicial, però aviat la va abandonar per dedicar-se plenament a la poesia, segons li permetia la seva folgada situació econòmica, gràcies a la qual podia ser més independent que poetes com Virgili o Horaci. Va freqüentar el cercle de Messala Corví. Després de divorciar-se dues vegades va trobar la felicitat conjugal amb la seva tercera esposa. La seva obra és un reflex fidel de la vida de l'alta societat romana, de la qual ell mateix era sens dubte una figura destacada. Successivament es dedica a diversos gèneres poètics:

Poesia elegíaca d'amor	· <i>Amors</i> · <i>Heroides</i>	<i>Amores</i> <i>Heroides</i>
Poesia epicodidàctica d'amor	· <i>Art amatòria, o Art d'estimar</i> · <i>Remeis d'amor</i> · <i>Cosmètics per a la cara de la dona</i>	<i>Ars amatoria</i> <i>Remedia amoris</i> <i>Medicamina faciei feminae</i>
Poesia èpica	· <i>Metamorfosis</i>	<i>Metamorphoses</i>
Poesia epicodidàctica patriòtica	· <i>Fastos</i>	<i>Fasti</i>

L'any 8 dC August condemna Ovidi a l'exili i l'obliga a abandonar Roma i viure desterrat a Tomis, una ciutat de la costa occidental del mar Negre (l'actual Constança, a Romania), a l'últim confí de l'Imperi i de la civilització. Ovidi en els seus poemes n'explica les raons amb dos mots: *carmen et error, un poema i una equivocació*. Els estudiosos moderns estan d'acord que el poema va ser l'*Art amatòria*, clarament contradictori amb els valors morals propugnats pel príncep, però sobre el error comès pel poeta s'han formulat multitud d'hipòtesis. Una possibilitat és que fos còmplice d'un adulteri escandalós de Júlia, la néta d'August. El fet és que August tria un càstig cruel en apartar el poeta de tot allò que és el més important per a ell: la vida de societat i cultural, els llibres, la mateixa llengua llatina. No és estrany, doncs, que li costés molt adaptar-se a viure a Tomis tot sol, sense cap amic ni la seva muller, que es queda a Roma per tenir cura dels seus interessos. De tota manera no va deixar d'escriure, sinó que la seva poesia va donar un gir sobtat, reflectit sobretot en les elegies doloroses.

Poesia elegíaca d'exili	· <i>Tristes</i> · <i>Pòntiques</i>	<i>Tristia</i> <i>Epistulae ex Ponto</i>
-------------------------	--	---

Malgrat els incessants precs del poeta, August morirà sense perdonar-lo, i al cap d'un temps, al 17 dC, la mort arribarà a Ovidi, encara exiliat a Tomis, i l'impedirà acabar les *Pòntiques*.

Poesia elegíaca d'Ovidi

Poesia elegíaca d'amor

Ovidi serà el darrer gran representant de l'elegia, i n'ampliarà l'ús a diversos temes.

- *Amors (Amores)*. La va escriure quan encara era molt jove. El tema de gairebé totes les 51 elegies que la componen és l'amor, tant en el seu vessant noble com en el sensual. Aquesta seva primera obra ja traspua el gust per les aventures i conquestes amoroses, i retrata una Roma, ja en el cim del seu poder, plena d'intrigues amoroses i una societat abocada al plaer. Hi són especialment perceptibles les influències de Catul, Tibul i Properci.

- *Heroides (Heroides)*. Va ser redactada en dues sèries.

La primera és un conjunt de quinze poemes en forma de cartes escrites per heroïnes de la mitologia grega als seus marits o amants absents. No tenen cap model grec ni llatí, tot i que els temes són extrets fonamentalment de l'èpica i la tragèdia gregues; per exemple, n'hi ha una de Penèlope a Ulisses. Una excepció és l'epístola de Dido a Eneas, inspirada en l'*Eneida*, si bé en dóna una visió contrària a la de Virgili: segons Ovidi, que no creu en la missió d'Eneas, aquest no hauria d'haver abandonat Dido. En totes elles el poeta demostra un profund coneixement de la psicologia de les dones.

La segona sèrie, escrita uns anys més tard, són tres parells de cartes, també de motiu mitològic. Cada parell consisteix en la carta d'un home i la resposta d'una dona (per exemple Paris i Hèlena).

Poesia elegíaca d'exili

L'obra que Ovidi va compondre a Tomis durant l'exili a què el va condemnar August consisteix fonamentalment en dos reculls d'elegies, les *Tristes (Tristia)* i les *Pòntiques (Epistulae ex Ponto)*. Aquestes elegies adopten la forma de cartes enviades a diversos destinataris, entre els quals la seva esposa, amics i enemics, August i polítics opositors a l'emperador... En les elegies d'exili els temes són recurrents: la queixa desesperada per la seva situació, la demanda per intercedir a favor seu davant el príncep, la súplica pel perdó fins a rebaixar-se a l'adulació, i l'enyorança de la vida feliç passada i de les persones estimades que va deixar a Roma. És una poesia que neix del dolor i, per aquest motiu, resulta més sincera i profunda que l'anterior. El que pretén Ovidi amb aquestes cartes és sobretot no ser oblidat a Roma i remoure l'opinió pública perquè August li aixequi el càstig.

Poesia no elegíaca d'Ovidi

Poesia epicodidàctica d'amor

Ovidi va escriure alguns poemes de tema eròtic que parodiaven la poesia didàctica.

- *Art amatòria*, o *Art d'estimar* (*Ars amatoria* o *Ars amandi*). En aquesta obra, coneguda també per *Art d'estimar*, Ovidi vol ensenyar la pràctica de la seducció amb l'objectiu de la unió carnal extramatrimonial. L'*Art amatòria* comprèn tres llibres, dels quals els dos primers van adreçats als homes, mentre que el tercer es dirigeix a les dones.
 - El llibre I explica on és possible trobar les dones –els llocs públics, sobretot en els espectacles– i els recursos per conquistar-les: cartes, regals, l'elegància, la galanteria, les promeses, els mitjans de pressió psicològica com llàgrimes, petons...
 - El llibre II ensenya la manera de conservar l'amant. Les instruccions són: ser afectuós, agradable i complaent, fer compliments i regals –i especifica quina mena de regals–, dissimular les infidelitats (tant les pròpies com les de l'amiga), provocar gelosia de vegades, ser discret, i aconseguir que el plaer sexual sigui compartit.
 - El llibre III dóna consells a les dones sobre els mitjans per embellir-se, la instrucció que han de tenir (poesia, dansa, música), les armes psicològiques (rialla, plaer), la conducta envers l'amant, com eludir la vigilància del marit o del guardià...

En l'*Art amatòria* Ovidi mostra humor en les observacions psicològiques i erudició en els exemples dels amors mitològics. És destacable el reconeixement implícit per a la dona de drets que la tradició li negava: al plaer, a la cultura, a la llibertat. Amb tot, cal dir que les dones que apareixen als poemes d'Ovidi i dels altres elegíacs són cortesanes, noies de classe inferior i aristòcrates vídues o divorciades. La matrona o dona casada de classe alta rarament és objecte de les atencions dels poetes. L'*Art amatòria* va tenir un gran èxit de públic, però el seu caràcter amoral, palès en el fet que solament parla d'amors il·legítims, va incomodar la classe dirigent de Roma, que hi veia reflectits els seus vicis i immoralitats, i va xocar amb la reforma moral, per mitjà de lleis i propaganda a favor del matrimoni, amb la qual August pretenia lluitar contra el relaxament dels costums que imperava a Roma.

- *Remeis d'amor* (*Remedia amoris*). Ovidi va escriure aquesta obra justament per esborrar la mala impressió causada per l'*Art amatòria*: hi explica com no deixar-se seduir i com alliberar-se de l'amor, per exemple concentrant-se en els defectes de l'estimada o procurant trobar-la just després de llevar-se, sense maquillatge i desarreglada. De fonts epicúries i estoiques prové la idea, present en aquesta obra, que l'amor és una forma de demència. Així els *Remeis d'amor* es presenten com una guia espiritual per a una vida més sana i racional. De tota manera, com que manté el mateix to enjogassat no li serveix per disculpar-se de l'*Art amatòria*.

- *Cosmètics per a la cara de la dona (Medicamina faciei feminae)*. És un receptari de cosmètics del qual es conserven uns cent versos.

Poesia epicodidàctica patriòtica

- *Fastos (Fasti)*. El pla d'aquest poema d'Ovidi (4.772 versos en sis llibres) era descriure dia a dia les festivitats i els diversos ritus del calendari romà i explicar-ne els orígens. Consisteix en una combinació d'erudició hel·lenística, a l'estil de Cal·límac, de temes de la història romana i d'al·lusions propagandístiques del govern d'August. És l'únic poema d'Ovidi que pretén celebrar la Roma d'August i adular el príncep i la seva família. Tanmateix resulta frívola i massa plena de mites grecs per tenir una intenció patriòtica. Per altra banda solament va arribar a completar la part corresponent a mig any, ja que l'exili va interrompre'n la realització.

Poesia epicodidàctica de tema mitològic: les *Metamorfosis*

Les *Metamorfosis (Metamorphoses)* d'Ovidi és un extens poema d'uns 12.000 hexàmetres dividits en 15 llibres que recullen 250 mites i llegendes grecs i romans amb la característica comuna de la transformació de personatges i éssers en animals, plantes, constel·lacions..., en un seguit continu presentat en ordre pretesament cronològic, des de la creació de l'univers fins a la divinització de Juli Cèsar. Així doncs, consisteix en una mena d'història mítica del món, que, després de començar amb un pròleg dedicat a la creació i el diluvi (primers episodis del llibre I), es divideix en tres parts: primer els protagonistes són divinitats, després hi ha narracions sobre herois i heroïnes, i, finalment, les figures que els antics consideraven històriques, tot arrencant de la guerra de Troia. Donen unitat a l'obra la presència constant del canvi, l'ordenació temporal i la continuïtat entre episodis proporcionada per una àmplia gamma de recursos de transició molt enginyosos. El més freqüent d'aquests és la concatenació de personatges. Per exemple, en el primer llibre passa de les formacions naturals d'animals a l'aparició de Pitó, i, tot seguit, de la seva mort a mans d'Apol·lo al mite d'Apol·lo i Dafne.

Els trets de les *Metamorfosis* fan difícil encasellar-les en un gènere concret. De tota manera és una obra pròxima a l'èpica si tenim en compte característiques com la mètrica, el seu caràcter narratiu, la seva llargària i molts dels seus temes i personatges, típicament èpics. Tanmateix, a diferència de l'epopeia tradicional, li manca un protagonista i una unitat de narració. Es podria considerar un tipus especial d'èpica, èpica de les emocions, especialment de l'amor, al qual Ovidi dóna molta importància en els mites que conta. En realitat, no pertany de manera absoluta a cap gènere, sinó que presenta una gran diversitat d'estils, perquè cada episodi és tractat amb l'estil que el poeta creu més adient: és didàctic al començament, quan descriu el naixement del món, amb evidents influències filosòfiques, esdevé èpic quan relata la ira de Júpiter i el diluvi, pren un to entre elegíac i bucòlic en el mite d'Apol·lo i Dafne, mentre que la narració dels amors de Júpiter i Io té molts elements de comicitat, i altres passatges són tràgics o hímnics. Així doncs, a les *Metamorfosis* la varietat i el canvi són incessants, fent honor al seu títol i al seu tema: canvien els personatges, els escenaris, els arguments, el tractament...

L'originalitat de les *Metamorfosis* rau en el fet que l'autor no va seguir un model determinat. Tot i així el precedent més pròxim són els *epyllia*, breus composicions èpiques que de vegades s'aplegaven en reculls. Alguns poetes hel·lenístics com Nicandre de Colofó o Parteni de Nicea van escriure justament col·leccions anomenades *Metamorfosis*. Tanmateix, Ovidi va més enllà, ja que ambiciona fer una obra comparable a les grans epopeies, però diferent. Les influències que mostra són múltiples: des d'Homer i Hesíode a la poesia coetània llatina, passant per la poesia alexandrina i la tragèdia grega i llatina.

Les *Metamorfosis*, una obra que no cercava segurament res més que ser un pur divertiment, però que ateny un gran nivell literari, van obtenir un enorme èxit, no solament a la seva època sinó també posteriorment, fins a arribar a l'Edat Mitjana, el Renaixement i el Barroc, com a repertori de gairebé tots els mites grecoromans, ja que permetia el coneixement de la mitologia grega quan no s'hi podia accedir directament. En literatura van ser molt imitades. Així, el poeta valencià Roís de Corella (s. XV) les pren com a model per a les seves faules mitològiques. També s'hi inspiren molts altres escriptors, com Boccaccio, Bernat Metge, Ausiàs March, Lope de Vega i Shakespeare, i pintors com Rubens i Picasso, escultors com Bernini, músics...